

ДОГМАТИ И РАЗУМ

Преп. Јустин Поповић

ДОГМАТИ И РАЗУМ

Однос догмата према људском разуму детерминисан је њиховом обостраном природом и својствима. Док су догмати по природи божанске истине са божанским својствима вечности, бескрајности, неизменљивости, дотле је разум људски по природи – тваран, са људским својствима релативности, ограничености, изменљивости. Осим тога, у својој емпириској даности разум људски проникнут је греховношћу, те се сва његова делатност креће у категорији греха. Посматрани ма с које стране, догмати се увек јављају као божанске истине, које у сваком погледу премашају и превазилазе разум људски. Нема догматске истине која се може сасвим сместити у чауру људског огреховљеног разума, те стога нема догмата, који се може потпуно логички схватити, логички објаснити, логички образложити. Ставе ли се пред разум људски богооткривени догмати: о тројичности, о оваплоћењу, о крсту, о васкрсењу, о вечном животу, о светој Богородици, и благодати, о првородном греху, о Страшном суду, или ма који други, – он неће бити у стању да продре у тајанствену природу ниједнога од њих. Пошто нам је Бог даровао блага, вели свети Златоуст, која превазилазе људско схватање, Он с правом захтева од нас веру. Сви наши најважнији догмати туђи су умовању (εξημα λογισμων) и доступни једино вери (πιστεως εχεται δυνας). На пример: Бог је нигде и свуда. Шта је несхватљивије за разум од овога? И у једном и у другом има много необјашњивог. Бог се не затвара местом, и у Њему нема места. Он нити је постао, нити себе створио, нити отпочео постојати. Какав разум (ποιος λογισμος) би примио ово, када не би било вере? И зар не би то изгледало смешно? А немати краја (τελος), – зар то није теже од сваке загонетке? Бог је беспочетан, нерођен, неописан и безграничан, – и то је такође непостижно уму (ατορον). Или, можда би се могла објаснити умом (λογισμω εξετασαι) бестелесност Божја? Расмотримо. Бог је бестелесан. Шта је то: бестелесан? Једна гола реч; разум (η εννοια) ништа не извлачи из ње, и ништа не замишља. Када би ишта замислио, он би прешао вештастvenом, ономе из чега се образује тело. Значи, када уста говоре о бестелесном, разум не појима о чему она говоре (ουκ οιδε δε η διανοια τι λεγει), или појима само толико да бестелесно – није тело... Или још: Божјој природи је несвојствено зло; али сваки бива добар једино по својој вољи; следствено, зло је својствено Божјој природи. Али то је немогуће рећи; сачувај Боже! И још: да ли Бог има биће по својој вољи (θελων) или против своје воље (μη θελων)? Али и то је немогуће рећи. Опет: ограничава ли Бог васељену или не? Ако је не ограничава, онда она Њега ограничава; ако је пак ограничава, онда је Он безграничан по природи (απερωс τη φυσει). Још нешто: ограничава ли Бог сам себе? Ако ограничава, значи: Он је беспочетан не у односу према себи већ у односу према нама; слетствено, беспочетан је не по природи. Тако, свуда долазимо до противречних закључака (πανταχου та εναντια δει δυναи). Какав мрак, и како је свуда нужна вера (πανταχου πιστεωс δεи)! Једино је она чврста[1].

Пред сваким божанским догматом разум људски стоји немоћан; и ако је искрен, он мора свој однос изразити признањем: не разумем. Побуни ли се пак пред њиховом загонетном тајанственошћу, они постају за њега бесмислица и лудост, безумље и саблазан[2].

Неспособан да схвати и разуме догматске истине, разум људски тиме сведочи да је неспособан бити њихов тумач и творац. Ограничен, релативан, изменљив, огреховљен, разум људски не може стварати безграничне, апсолутне, неизменљиве, безгрешне истине, нити их схватити. Оне прерастају његову категорију појимања и стоје над њим. Оне са сваке стране превазилазе његове силе и способности. Суштином својом догматске истине су сакривене у неиспитаним дубинама мудрости Божје, и, покривене покривалом божанске тајанствености, живе у неприступачниј светлости тросунчаног Божанства, јер разум људски не би могао издржати блесак њихове сунчане божанске тајне. Као што би човек не само ослепио већ и уништио себе, када би се приближио сунчевим протуберанцама, тако би и разум људски уништио себе, када би могао наг продрети у наднебеске висине тројичног Божанства, где безбројна сунца вечних истина пламте. За пут међу њих, разум људски мора имати покривало вере, и бити обучен у свеоружје еванђелских добродетељи.

У самој ствари, однос разума људског према догматима као вечним. истинама Христовим, детерминисан је односом самога Господа Исуса према разуму људском у његовој греховној даности. Шта Господ Христос уопште тражи од сваког човека као услов идења за Њим? – Једно, само једно: да се одрече себе и узме крст свој: Ако ко хоће за мном ићи, нека се одрече себе (*απαρνησασθω εαυτον*) и узме крст свој, и иде за мном.[3] и одрећи се себе значи: одрећи се себе у целокупној психофизичкој стварности своје огреховљене личности, т. ј. одрећи се своје душе, своје воље, свога разума, свога ја, свога антропоцентричког, егоистичког закона живота и мишљења. А човек то постиже, када самоодречним подвигом вере у Христа распне себе греху и свему грешном у себи и око себе; када умре греху и смрти, да би оживео безгрешном и бесмртном Господу Христу.[4] Посебно пак, разум се одриче себе, када престане сматрати себе самобитним творцем истине, мерилом истине, вођом истине, и самоодречним подвигом вере преда себе Господу Христу, да му Он буде и творац истине, и мерило истине, и вођ истине. Човек ће сачувати себе за живот вечни једино ако саможртвеним подвигом вере изгуби душу своју ради Христа, преда је Христу, јер ће је у Њему поново наћи, и то – обновљену, благодаћену, обесмрћену, овековечену. Јер то је смисао Спаситељевих речи: Ако ко изгуби душу своју мене ради, наћи ће је (*ευρησει αυτην*),[5] спашће је (*σωσει αυτην*),[6] сачуваће је за живот вечни (*εις ζωην αιωνιον φυλαξει αυτην*).[7] Када се човек ради Господа Христа одрекне себе, своје грешне душе, свога грешног разума, свога огреховљеног ја, он свега себе поверава и предаје Господу Христу, умире ради Господа Христа, зрно личности своје сарањује у Господу Христу. И тада се у божанским дубинама благодати Христове зрно човечје личности разједињује, обезобличује, распада, разлучује од свега греховног и смртног, ослобођава од егоистичке откинутости и осаме, умире за све што је пролазно и грешно, и човекољубиви Господга оживљује својом бесмртношћу, овековечује својом вечношћу, испуњује својом истином, и тиме оспособљује да роди много божанског рода. Јер то значе Спаситељеве речи: Заиста, заиста вам кажем: ако зрно пшенично паднувши у земљу не умре, оно једно остане (*αυτος μονος μενει*); ако ли пак умре (*εαν δε αποθαινη*), много рода роди. Који љуби душу своју, изгубиће је; а ко мрзи душу своју у овом свету, сачуваће је за живот вечни.[8] Другим речима, ако човек не омрзне грешну душу своју, ако се самоодречним подвигом вере не одрекне ње у њеној греховној реалности, и не преда је Господу Христу, онда један остане, сам и усамљен остане, беспомоћан остане у греху свом и смртности својој, бесплодан и неродан остане са свим умом и разумом

својим, са свом вољом и делатношћу својом. Ако ли подвигом надумне вере умре своје греху, своје егоизму, своје грешном разуму, и сву судбу своју преда у руке Господу Христу, онда – много рода роди: сачува себе, душу своју, разум свој за живот вечни, умножи и помножи себе бескрајним бројем Христових савршенстава, плиромом живота. Таква је награда за самоодречни подвиг еванђелске вере. Зато апостол Павле, који је на себи самом искусио сав трагизам и сву бесмисленост човека и света без Христа, и подвигом надумне вере познао сву дубину и ширину и дужину и висину љубави Христове,^[9] и отада све сматрао за трице и штету према преважном познању Христа Исуса Господа свога, којег ради је све оставио,^[10] – проповеда, да је дужност хришћана, да поробљују „сваки разум на послушност Христу (παν νοημα εις την υπακοην του Χριστου).^[11] Предавши себе Господу Христу, и живећи у Њему и Њиме, човек постаје сутелесник Христов,^[12] етернизира душу своју, стиче „ум Христов“, по смелом тврђењу великог Апостола: Ми ум Христов имамо (ημεις νοον Χριστου εχομεν),^[13] т. ј. ум хришћана се у богочовечанском телу Христовом – Цркви, на неки неизречено тајанствен начин по дејству благодати, сједињује са умом Христовим, и тако оспособљује за познање Христових божанских истина. Ово благодатно познање вечних божанских истина, оличених и датих у богочовечанској личности Господа Исуса, природна је последица благодатноподвижничког живота у Цркви Христовој. Ми веровасмо и познасмо (ημεις πεπιστευκαμεν και εγνωκαμεν) да Си ти Христос, Син Бога живога,^[14] изјављују Апостоли Господу Христу, и тиме једном засвагда одређују однос између вере и знања, и постављају новозаветно правило о вери као средству познања вечних истина, откривених Господом Христом. Али и у томе чудесном процесу благодатног удубљивања сазнањем у вечне истине Христове човек апостолске вере у смирености својој драговољно се поверава руководству Цркве, њеном светом, саборном, апостолском, непогрешном разуму. Преображен Христовом вером, човек увиђа, види и признаје, да је саборно, богочовечанско сазнање Цркве једини непогрешни вођ за његово сазнање кроз бездане дубине и недогледне висине божанских истина Христових. И што више благодаћу Божјом и еванђелским подвизима својим понире у неисказано богатство многоразличне премудрости Христове, сложене у Цркви,^[15] утолико већма распознаје неиспитљиву тајанственост њене суштине, и заједно са Апостолом смирено признаје: Сада видимо као кроз стакло у загонетци (δι εσποτροθ εν αινυματα)^[16]. Таква је природа божанских истина догматских: ма колико благодаћу Божјом човек ушао у њих, никад их не може до дна испитати, сазнати, јер он увек остаје у границама своје људске природе, у категорији човечјега, а оне – изнад свих граница, у својој божанској бескрајности, вечности и неиспитљивости. И Христов човек се, са блаженим осећањем небеске радости, придружује Апостолу, који кличе: О дубино богатства и премудрости и знања Божјега! како су неиспитљиви његови судови и неистражљиви његови путеви!^[17]

Вера никада не губи карактер вере; она остаје вером и у овом и у оном свету, јер је њен предмет – бескрајни, бесконачни, вечни Бог и Господ, са свима својим неисказаним и безбројним савршенствима. На крају свих крајева, Бог увек остаје тајна, вечита тајна и за најсавршеније благодаћу Божјом сазнање људско и разум људски. Тајна Божија никад не престаје бити тајном, зато и вера људска никад не престаје бити вером, већ увек остаје, и у вечном животу остаје. То сведочи Апостол, говорећи: А сад остаје (μενει) вера, нада, љубав, ово троје^[18], што значи, оне остају и никад не престају,^[19] ни у овом ни у оном свету, јер стално остају и никад не престају свете божанске истине и тајне, које сачињавају

предмет вере наше, љубави наше, наде наше. Вера, љубав и нада јављају се и у овом и у оном свету као главне силе препорођене личности човекове, пошто је тросунчани Господ обучен у такве бесконачне и неисказане тајне, да увек има премного разлога, да се и у вечном животу однос христочежњивих чланова Цркве нормира вером, љубављу и надом.

Вечне догматске истине су предмет вере; а вера је подвиг који обухвата сву личност човекову, па самим тим и разум човеков, Вера је тиме вера, што вечне догматске истине Еванђеља претвара у живот човеков. Све еванђелске добродетељи, на челу са вером, јесу небески хлеб вечнога живота, којим хранећи се, човек обесконачује себе, освећује себе, обесмрћује себе, облагодаћује себе, усавршава себе до крајњих граница своје боголикости. При томе, и сам разум, као органски део човекове боголике личности, добија своју дубину и ширину и висину. У том процесу усавршавања себе благодатним подвизима еванђелским, догмати као вечне божанске истине постају нормативна и регулативна начела целокупног живота човековог, а тиме и целокупне мислене делатности његове. Благодатни живот човеков у Цркви неминовно постаје извором благодатног познања вечних истина догматских. Доживљујући их као суштину свога живота, човек постиже њихову истинитост, и неопходност, и спасоносност за људску личност уопште. Притом се може поставити еванђелско начело и правило, еванђелски категорички императив: Твори, да би познао. Јер то је смисао Спаситељевих речи: Ако ко хоће његову (т. ј. Бога Оца) вољу творити (το θελημα αθου ποιειν), дознаће (γνωσεται) је ли ово од Бога.[20] Све што је Христово – остварљиво је, оваплотљиво је. Јер у Господу Христу нема ничег апстрактног, ничег иреалног; његова је јединственост у томе, што је Он оваплоћени Бог и што су у Њему као таквом оваплоћене све божанске истине. А пошто се оваплотио Бог, и са Њим све божанске истине, то значи све су оне остварљиве, оваплотљиве у сфери људског живота, и то у границама времена и простора. О томе сведочи цео Нови Завет и сва историја Цркве Христове.

Претварајући благодатним подвизима вечне догматске истине у свој живот, Христов човек поступно улази у разумевање ових истина, али увек под руководством светог и саборног разума Цркве васељенске. Притом, сасвим природно: познање следи из вере; вера као начин живота и мишљења постепено води из знања у знање. Али што више расте у благодатном разумевању догматских истина, подвижник вере се све више и више учвршћује у убеђењу, да је Откривење – Откривење, а не знање.

Овакво гледиште на однос између догмата и разума, вере и знања, налази своју пуну потврду у учењу светих Отаца и Учитеља Цркве. Тако, свети Кирил Александриски расуђује о томе: „Нужно је веровати, да би се разумело. А што се истине божанске примају вером, из тога не следи, да се ваља потпуно отказати њихова проучавања, него се пре треба старати, да се уздигнемо бар до оног не сасвим јасног разумевања ових истина, за које Апостол вели: видим као кроз стакло у загонетци. Стога добро чине када тврде, да не треба најпре познати па онда веровати, него стављајући прво веру, знање међу на друго место. Јер знање следи за вером, а не претходи јој, „о речима: аще не уверите, ниже имате разумети“ (Ис. 7, 9). Проста и нерадознала вера на тај начин сачињава неку врсту темеља, на коме се после већ зида знање, које нас мало по мало приводи у меру раста Христова и у човека савршена и духовна „[21] Тако гледа на однос између вере и знања и блажени Августин: „Верујемо, да бисмо познали; а не знамо, да бисмо поверовали“.[22] Знање о

Богу расте са вером у Бога. Уколико човек благодатним подвизима напредује у вери, утолико напредује у познању предмета и истина вере. Свети Златоуст благовести: „Вером се стиче знање о Богу (διὰ τῆς πίστεως ἢ γνῶσις), и без вере немогуће је познати Га.“[23] При томе вера је критеријум (κρίτηριον) знања о Богу и божанским догматима.[24] По Тертулијану, вера претходи знању, јер „упућује разум достигнућу истинитог знања“.[25] Наглашавајући недомислимост многога у учењу о Светој Тројици, свети Василије Велики види у томе разлог за што јачу веру у Њу, и пише против јеретичког рационализма Евномијевог: „Ако све будемо мерили својим разумом и претпостављали да оно што је непостижно за разум, сасвим не постоји, онда ће пропасти награда вере, пропасти награда наде. Чиме ћемо постати достојни оних блаженстава, која су нам припремљена под условом вере у невидљиво, ако будемо веровали само ономе што је очигледно за разум?“[26] Као продужујући мисао светог Василија Великог, блажени Августин вели: „Вредност вере се и састоји у томе, што она верује не видевши. Јер шта је велико у томе, ако људи верују ономе што виде, по мисли самога Господа, који, изобличујући ученика, говори: јако видевах мя, веровах еси; блажени не видешии, веровахше“.[27] Вера је не ствар логичких доказа, већ поверења у Господа, као највишег извора свих истина вере[28]. Суштина свих истина вере је погужена у невидљиво.[29] Онима који веру условљују доказима разума, свети Касијан вели: „Ти тражиш доказа ономе што је речено Богом? Ја ти га дати нећу. Бог је то казао; Бог је то рекао; за мене његова реч и јесте највиши доказ. Доказе остављам на страну, клонећи се спорова; да бих веровао за мене је доста знати само Онога који говори. Вера ми не допушта да сумњам у речено, не допушта да га судим. Зашто да истражујем на који је начин истинито оно што је Бог казао, када не треба да сумњам у истинитост онога што је Богом казано“.[30] Разум је дужан да се према божанским истинама вере односи са побожним страхопоштовањем, јер Бог и све што је Божје несравњено превазилази наш разум.[31] Стога је основно правило за разум људски при третирању вечних догматских истина: не мудровати више него што ваља мудровати, него мудровати целомудрено (φρονεῖν εἰς τὸ σωφροεῖν) по мери Богом дане вере.[32]

Догматика Православне Цркве, књига I, ст. 35 – 43; Београд 1980.

НАПОМЕНЕ:

1. In Coloss. hom. 5, 3
2. ср. 1 Кор. 1, 18, 23; Д. А. 17, 18. 32.
3. Мт. 16, 24; ср. Мк. 8, 34; Лк. 14, 26-27; Јн. 12, 24-26.
4. ср. Кол. 3, 3-8; Рм. 6, Р. 10-13; Гал. 2, 19; 6, 14.
5. Мт. 16, 25
6. Мк. 8, 35; Лк. 9, 24; Ср. 17. 33.
7. Јн. 12, 25.
8. Јн. 12, 24-25.
9. ср. Еф. 3, 18 -19.
10. ср. Флб. 3, 7- 8.
11. 2 Кор. 10, 5.

12. ср. Еф. 3, 6.
13. I Кор. 2, 16.
14. Ји. 6, 69; ср. Еф. 4. 13; 1, 17.
15. Еф. 3, 11.
16. I Кор. 13. 12
17. Рм. 11, 33
18. I Кор. 13, 13.
19. ср. I Кор. 13, 8; ср. св. Нринеј, *Contra hear.* II, 28, 3,
20. Јн 7, 17.
21. I n Joan lib. IV, с. 4; P. gr. t. 73, col 628 и 629
22. In Joan tract. 40, n 9; ср. De lib. arbittr. lib. I, с, 2, n 4.
23. In Phil. hom. 11, 2.
24. Климент Алекс, *Strom.* II, 4.
25. Adv. Marcion. I, 2.
26. *Contra Eunom.* Lib. II, n. 24.
27. In Joan. Tract. 79, n. 1. Ср св. Григорије Ниски: „На вери у Господа Христа као на темељу зидамо начела живота нашег и свакодневним упражњавањем у добру чивимо себи законом чисте мисли и дејства“. (*De perfect. Christ. Form*).
28. Ср. Рм. 10, 17.
29. Јевр. 11, 1; Рм. 8, 24; 2 Кор. 4, 18; 1 Петр. 1, 8.
30. De incarnat., lib. IV, с. 6.
31. Св. Златоуст, In Hebr., hom. 2, 1.
32. Рм. 12, 3; ср. I Кор. 4, 6; Гал. 6, 3; Рм. 11, 23.